

84(2=411.2)/6
К290

В. КАТАЕВ

УЙКУ

ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ ОБЛНАЦИЗДАТ

1 9 5 0

~~G-1083~~

63765

Книжная выставка

БИБЛИОТЕКА

Ваш

К-29

В. КАТАЕВ

УЙКУ

Алтай тилге
С. С. Каташ кочурген

Горно-Алтайская область
* БИБЛИОТЕКА

49

1956
Июн 63.765

Горно-Алтайский областный
национальный издательствозы

1950

У Й К У

Кижинин јүрүминин үчинчи үлүзи уйкуда өдүп јат. Је ондый да болзо, уйку неден улам болуп турганын эмдиге јетире наука јеткил јартабаган. Эски энциклопедический словарьда мынайда бичилгенин кычыргам:

„Уйку неден улам болуп турганын јангысла бодоштырып айдарга келижип јат“.

Мен ол калыг книганы јаап койорго санангам, ненин учун дезе, ол бичиктен уйку керегинде јартагадый бир де неме мен тапагам. Је бу ок бичиктин страницазынын база бир јанында уйку керегинде сүрекеј јакшы айдылган сөстөрдү көрүп ийгем.

Ондо мынайда бичилген: „искусство художниктер уйкуны көбөлөктин канадын кийип алган, колында мактыг чечегин тудунып алган кижидип јурагылап јат.“

Каткымчылу да болзо, је сүреен жараш айдылган сөстөр менин сагыжыма томылды.

Онон улам уйку керегинде сан башка, узак өйгө ундулбас учурал айдып берер күүним келет.

1919 жылда июль айдын одус числозында Кызыл Черүнин бустырып-чачтырган частытары Царицын городтон тундук жаар кайра бардылар. Бу кайра барыш төртөн беш күннинг туркунына өткөн. Командованиенин колында бар сок жаныс жуулажар аргалу ийде—Семён Михайлович Буденныйдын беш мун беш жүс тоолу атту черүзи болгон. Оштүнинг күчиле тундештирип көрзө, мындый ас тоолу черү не де эмес болгон. Же ондый да болзо, жуучыл приказты бүдүрип, Буденный кайра барып жаткан бистин черүнинг тыл жанын коруп, оштүнинг каршулу согулталарын бойына алып, удурлажып турган.

Бу мыны канча күндерге ле тундерге улалып турган жуу-чабыш деп айткадый болгон. Амырайтан кыска өйлөрдин туркунына улустарга курсак та

јиир, уйуктаар да, јузин де јунар, аттардын ээрин де алар арга јок болгон.

Јай сурекей изу болгон. Јуу-тартыжу Волга ла Дон суулардын ортозында тапчы јерде одуп турган. Је ондый да болзо, јуучылдар бир суткадан суу ичпей јуретен. Ненин учун дезе, сурекей эрчимдү јуу-согуш болуп турган айалгада, барып јаткан јолдон туура барып, суулу колодецтерден суу аларга јарым да час ой јылыитар арга јок болуп турган.

Суу аш-курсактан баалу болгон. Ой дезе суудан баалу болгон.

Бир катап, кайра барарынын баштапкы ойинде, олар уч сутканын туркунына оштунин јирме табарузына удурлажа јуулашкан.

Јирме табару!

Учы-куйу јок табаруларда турушкан јуучылдардын ундери тунган. Оштулерле улдүле чабыжып турарда јуучылдар курган-кадып калган бакырларынан бир де табыш чыгарар аргалары јок болгон. Атту јуучылдар табарыжып, јуулажып турарда, јустери канга, балкашту терге уймалып калган, улдүлериле та-

лайып, согушкылап, чабышкылап турган улустар бир де үн чыгарбай турганын көрөргө коркушту болгон.

Удабайла суу жоктын шыразына, үндери тунганынын, ачананын ла изү болгонынын шыразына база бир жаңы коркушту шыра кожылган: кижичыдашпас уйку келгениле тартыжарынын шыразы.

Јетируү экелген, тоозын-тобыракка уймалган ординарец адынан жыгылала, адынын јанында ол ло тарыйын уйуктап калды.

Табару-согуш божоды.

Јуучылдар аттарынын үстинде јүкле арайдан отургылады. Мынан ары уйкула тартыжар арга јок болды.

Бүрүнкүй энир кирди.

Уйку келгенине улустардын көстөри јумулып турды. Көстөрдиг кирбиктери корголјындый уур болды. Көстөр јумулып, уйуктап турды.

Ртуть ошкош уур, тымык канла толуп калган јүректин согулганы, амырангандый, араайлай берерде, кижининг колдоры оныла кожо токтоп, камчы чылап бош салына берет, сабарлары бүктелбей, сарбайыжа берет, улустардын баш-

тары ары-бери калбандап, бөрүктери мандайлары жаар жантияа түжүп турат.

Жайгы туннинг тынчу бурункуйи аттын устинде ары-бери жайкангылап отурган беш жарым мун жуучылдардын устине араай түжүп, оларды уйкуга бастырып турды.

Полктордын командирлери Буденный жаар жортып келдилер. Олор жакару сагыгылап турды.

— Ончогор уйуктагар,—деп Буденный, „ончогор“ деген сости чокумдап айтты.—Ончогор амырагар деп приказ берип турум.

— Нөкөр начальник... канайып?.. Каруулчыктарды канайдар? Заставалар десе?

— Ончогор, ончогор уйуктагылагар...

— Нөкөр начальник, кем?.. Каруулда кем турар?

— Мен турарым—деп Буденный ойто каруузын айдала, сол жегин түрө тартып, кара кайышла буулаган чазын көскө жууктатты.

Бурункуйде жылтырап турган часы-

нын стрелказы жаар кылчас эдип көрөлө, Буденный база катап айтты:

— Ончогор уйуктагар, бир де кижин уйку жок арпазын, бастыра корпус амыразын—деп үнин сүүмчилү тыныдып айтты,—Амыраарга эки жүс төртөн минут берилип жат.

Ол төрт час деп айтпады. Төрт час десе —ол сүрекей ас. Онын учун Буденный эки жүс төртөн минут деп айтты. Мындай катуу айалгада амыраарга мынан көп ой берер аргазы жок болгон.

— Өскө бир де немеге санаркабагар. Жуучылдарды мен корулаарым. Мен бойым. Онын учун бойым карузына турарым. Амыраарга эки жүс төртөн минуттан ажыра бир де секунд бербезим.

Мен колмылтыктан атсам—уйкудан турар темдек ол болор—деп айдала, Буденный бойыннын маузеринин кайырачагына колыла согуп ийди, терге карарып калган Казбек деп адайтан жеерен донской адынын чамыжына араай үзенилерле тийдирип, жортуп ийди.

Сок жаңыс кижин бастыра корпусун уйку-амырын коруп турды. Ол жаңыс кижин корпусун командири, Ондый кы-

лык воинский уставты бузуп турган сўрекей жеткерлү кылык. Же онын өскө арга жок болгон. Кажыла кижинин ончолорунун учун, ончозы десе кажыла кижинин учун туружар учурлу. Революционный темир закон ондой.

Беш жарым мун жуучылдар, жаныс кижинин чилеп, жаланнын өлөнине жыгылдылар.

Кезиктери жүк арайдан ла аттарынын ээрлерин алып, тужап салала, ээрлерин жастанып алып, уйуктап калдылар.

Кезиктери десе эрлү аттарынын жанына жыгылып, тискиндерин колдорунан божотпой, өлө бергендий, кенетийин уйуктадылар.

Жаланда анда-мында жыгылып, уйуктап жаткан улус жаан жуу-согуш тужында ончолорун өлгилеп калган улустый болды.

Буденный лагерьди эбиреде араай жортты. Онын он жети жашту ординареси, Гриша Ковалев, онын кийининен жортуп бараатты. Бу кара чырайлу уулчагаш, уйкуга алдырып, ээрдин устинде жүк арайдан ла чыдажып отурды; кор-

голжыннан эткен неме ошкош уур болуп калган бажын көдүрерге чырмайза да, онын бажы уламла ары-бери серпилеп турды. Уйуктап жаткан беш жарым мун улустун ортозында эки ле кижиге — корпустун командири ле онын ординареси лагерди эбиреде канча-канча катап жортуп жүрдилер.

Ол тушта Семен Михайлович эмдигизинен бир канча жиит болгон. Ол бойы чичкечек, жаактары капчык, капкара чырайлу, узун, койу кара азу сагалду, күнге кызара күйүп калган крестьянский жүзінде туйук кара кабактуу кижиге болгон.

Лагерди эбиреде жортуп жүреле, айдын жарыгына кезикте бойынын уйуктап жаткан жуучылдарын танып, оларды көрүп, күлүмзиренип, уйуктап жаткан баланын кабайына көрүп турган ада кижиге чилеп, сүйүнүп турды.

Бу, жалкынга жыга соктырган дуб агаш чылап, өлөннүн ортозында чалкыйто жыгылып калган кызыл-сары сагалду, баатыр бүдүмдү жуучул Гриша Вальдман эмтир. Ол ээрин жастанып алган. Онын маузер мылтык тудунган

таш ошкош бек колынын сабарларын уйуктап та жадарда айрып болбос. Онын көкси, кайырчак ошкош телкем. Онын жылтыстар жаар ууландырган төжи табынча, баатырлардын козырыгы ошкош козырыкты ээчий өрө көдүрилип, ойто түжүп турды. Уйуктап жаткан улустын козырыгынын табыжынан жуугында турган баргаа өлөндөр жайканыжып тургандый. Гриша база бир баатыр колыла жылу жерди жаап алыптыр — ол жерди Гриша Вальдманнан албаданып блаап көр!

Бу мында дезе, көзине жетире чүрмештү, донской казак Иван Беленький, өлгөн кижичилеп, уйуктап жат. Онын жалмажынын алдында курч казачий үлдү эмес, помещиктен айрып алган азийгы жаан меч. Бу меч жүстер жылдын туркунына помещиктин айылында стенеде кебиске илип салган кереги жок туратан. Эмди дезе оны донской казак Иван Беленький бойына алып, жакшынак эдип курчыдып алала, актарла жуулажарда оны тузаланып жат. Бастыра корпуста Иван Беленькийдий узунла күчтү колду кижичок. Бир катап

мындый учурал болгон. Иван Беленький бойынын адына өлөн табарга бир бай айылга барган. Ол айылдын ээзинен өлөн садыгар деп сураган. Же айылдын ээзи — үй кижиси — „бисте өлөн жок, жанысла бир бугул өлөн артты“ — деген.

— Жок, меге көп өлөн керек жок, меге адымды азырап аларга бир ле кучак өлөн болзо болор. — деп Иван араай, комудагандый айткан.

— Же бир кучак кирези болзо, кем жок, — деп үй кижиси айткан.

— Алкыш болзын слерге—дейле, донской казак Иван Беленький ол бугулга жууктап келеле, бир бугул өлөндү бастыразын кучактап аларда, өлөннин ээзи тортло кыйгырып ийген—ондый узун колду кижини ол качанда көрбөгөн. Же оны канайдар. Иван Беленький дезе чырмайып, бир бугул өлөндү кучактанып алала, бойынын лагери жаар ууланып баскан. Жолой оныла не болгоны жарты жок. Же жаңыс мындый неме болгон: Иван Беленький лагерге өлөн жок, жүкле тынду, жүгүрип келген, ол бастыра бойы тыркыражып,

тиштери десе бойы бойына тийижип, торсылдажып турган. Ол бир де сөс айдып албай турган...

— Кайты, бу сенле не болды, Ваня?

— А калак... торт сурабагар. Батаазын, менин чочыганымды... көрмөс оны алзын!

Эн жалтанбас жуучылды онойып тын коркуткан бу кандый сан башка неме болды не деп, жуучылдар база чочыгылай берген.

Иван Беленький десе билинбей калгандый турган.

— Көрмөс алзын оны! Шилемир дезинтер мени коркушту чочытты. Ол көрмөс ол жерде күйүп калза кайдат!

— Акыр, бу сен нени айдып туруң? Кем ол?

— Же дезинтер деп айдып турум ине... Мен ол өлөңди (күйүп калзын ол) кучактанып аларымда, кенетийин онын ортозында кандый да неме кыймыктай берген... көрөр болзо, — дезинтер эмтир! Учы-туби онын ойылзын!

Керек мындый болуптыр: ол өлөңнин ортозында дезертир жажынып жаткан

эмтир. Оны байагы бугулла кожо Иван Беленький лагерь јаар апарып јаткан. Жолой дезертир коркыган бойынча, чычкан чылап, текпиленип—чакпыланып турала, өлөннөн јерге түже берерде, коркубас-јалтанбас јуучыл Иван Беленький чочыганына арай өлбөгөн шылтагы ол эмтир.

Батаа, каткы болгон ло эди!

Буденный бу керекти эске алып, бойынын јуучылынын Иван Беленькийдин бажынын ла онын айдын јаркынына јалтырап јаткан курч үлдүзинин јанынча атту јортуп бараадала, база катап эрке бүдүмдү күлүмзиренди.

Түн өдүп бараатты. Чөл јердеги түннин јылтыстары јуучылдардын бажынын үстиле ажар јерине јууктап турды. Јуучылдарды ойгозор ой удабасла једер.

Буденныйдын Казбек деп адаган ады кенетийин токтой береле, кулактарын курчудып ийди. Буденный тындаланды. Јорукту јүрүмде отко бир јаны куйкаланып калган ногон-сары ондү бөрүгин Буденный јазап кийди.

Кајунын үсти јаныла бир канча таң

атту улус јортуп бараттылар. Олордын көлөткөлөри айдын жаркынын ээчий-дечий бөктөп турдылар. Буденный оло јерге тым тура берди. Тан атту улус лагерь јаар түжүп келдилер. Озолуп келееткен кижии адын токтодоло, бистинг уйуктап јаткан јуучылдардын бирүзине көнкөйөлө, папирозын камызып аларга, от сурады. Уйкудан јангы турган јуучыл өскөлөринен озо ойгоноло, өчүп барааткан оттын јанында өдүгин кийип отурган эмтир.

— Эй, сен кажы станицанын?— деп атта отурганы сурады.

— Сен бойын кем?

— Көрбөй турын ба?— деп айдала, атта отурган кижии көнкөйөлө, бойынын јардын көргүсти. Айдын јарыгына полковниктин погоны јалтырт этти.

Ол тушта ончозы јарталды. Актардын офицерский кайучылдары караңуј түнде кызыл јуучылдар турган јерге келеле, оларды бойларынын улузы деп бодогылап турган эмтир. Анајдарда, актар јуук эмтир. Ојди темей өткүрерге јарабас. Буденный бойын билдиртпей караңујдан чыгала, маузер мыл-

тыгын өрө көдүрди. Тан адардын алдындагы тым өйдө кенетийин мылтыктын табыжы угулды. Полковник жыгылды. Жуучылдар тура жүгүришкиледи. Актардын офицерский кайучылдарын туткылап алдылар.

— Атанар!—деп Буденный кыйгырды.

Бир ле минуттыг бажында беш жарым мунг жуучылдар ончозы аттарын мишгилеп алдылар. База ла бир минут өткөн кийининде, ыраакта тоозынды буркурадын келееткен актардын кавалериязы көрүнди.

Жууга белетензин деп Семен Михайлович приказ берди. Төртинчи атту-артиллерийский дивизионнын үч батареялары адышты баштады.

Жуу-согуш баштала берди.

Бу керекти эске алышы, бир катан Семен Михайлович Буденный каткырынын мынайда айтты:

— Беш мунг жарым жуучылдар, бир кижидий, жерге коштой жадын уйуктагылаган. Козырык деп неме коркушту болгон! Ол козырыктын табыжынан баргалар да жайканыжын турган!

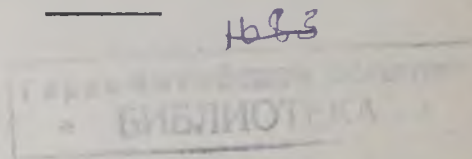
Онойып айдала, көзин сыккытып,
стенедеги турган картаны көрүп, база
ла катап күлдүмзиренип айтты:

— Баргалар да жайканыжып турган!

Бис Буденныйдыг Реввоенсоветтеги
кабинетинде отурганыбыс. Тышкары
эмештен кар жаап турды.

Буденныйдыг куучындаганын угала,
мен мындый сүрлү, жараш бүдүмдү ке-
ректи көзимле көрүп тұргандый отур-
дым: жалаң чөл; тун; ай; уйуктап жат-
кан лагерь. Казбек деп адын минип
алган Буденный. Тоозындалып калган
ийининин устінде көбөлөктү, кулагы-
нын кийининде чалдыгып калган мактын
чечегин кыстап алган, жаан чүрмөштү,
кара чырайлу уулчак, уйкуга бастырып,
Буденныйдыг кийининег жортуп ба-
раатты.

1976
Инв. 63765

Редактор **Е. МУЛТУЕВА**

АН 04701. Подписано к печати 29/IV-50 г. Объем 1 п. л., Уч. авт. л. 0,35
Уч. изд. л. 0,38. Тираж 2000 экз. Заказ № 516.

г. Горно-Алтайск, типография облисполкома.

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач _____

Баазы 25 ак.
Цена 25 коп.

В. КАТАЕВ

С О Н

На алтайском языке